ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III. TOMUL XVIII. MEM. 5.

I. ÎN JURUL LUI MIHAI VITEAZUL
II. ORIGINEA LUI MIHAI VITEAZUL DUPĂ O CRONICĂ ROMÂNEASCĂ

DE

NICOLAE IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

DEPOZITUL GENERAL
CARTEA ROMÂNEASCĂ
B-DUL ACADEMIEI 3—5

BUCUREȘTI
1936

www.dacoromanica.ro

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III

	Lei
TOMUL I, (1922—23):	100.—
TOMUL II, (1923—24):	130.—
TOMUL III, (1924—26):	840.—
TOMUL IV, (1924):	160.—
TOMUL V, (1925—26):	160.—
TOMUL VI, (1926—27):	300.—
TOMUL VII, (1927):	300.—
TOMUL VIII, (1927—28):	320.—
TOMUL IX, (1928—29):	200.—
TOMUL X, (1929):	400.—
TOMUL XI, (1930):	340.—
N. IORGA. Există o scrisoare de trădare a lui Mihai Viteazul?	30.—
G-ral R. ROSETTI. I. Ştiri mărunte şi note relative la istoria armamentului la noi. II. Când s'a adoptat steagul tricolor la noi	20.—
G. BALŞ. I. Biserica din Lujeni. II. Pridvorul bisericilor moldoveneşti . .	50.—
S. MEHEDINŢI. Coordonante etnografice. Civilizaţia şi cultura	60.—
N. IORGA. I. Originea lui Ştefan Răzvan. II. Petrecerea lui Vasile Lupu în exilul dela Constantinopol	10.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul dela moartea lui Ştefan cel Mare până la acea a lui Matei Basarab. I. Armamentul	25.—
N. IORGA. Octoihul Diaculuí Lorinţ	15.—
ANDREI RĂDULESCU. Juristul Andronache Donici	30.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul dela moartea lui Ştefan cel Mare până la acea a lui Matei Basarab. II. Organizarea	25.—
ION I. NISTOR. Decorarea lui Avram Iancu şi a camarazilor săi . . .	55.—
ANDREI RĂDULESCU. Asemănările între ideile primitive ale poporului din Bretania şi ale poporului român	20.—
TOMUL XII, (1931—32):	300.—
ANDREI RĂDULESCU. Influenţa belgiană asupra Dreptului român .	25.—
N. IORGA. Un pact de familie şi o nuntă domnească în 1587	7.—
N. IORGA. La cronologia vechilor Domni moldoveni	5.—
N. IORGA. Pretendentul Nicolae Basarab în Elveţia	5.—
ION I. NISTOR. Opera d-lui N. Iorga	10—
ION I. NISTOR. Un român iscoadă la 1683 în tabăra Regelui Sobieski la Viena	20.—
N. IORGA. Testamentul lui Nicola Nicolau	12.—
N. IORGA. Apelul către unire al lui Cuza-Vodă la 1859	5.—
N. IORGA. Un nou izvor cu privire la Mihai Viteazul şi Radu Şerban	12.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul dela moartea lui Ştefan cel Mare până la acea a lui Matei Basarab. III. Tactica	50.—
N. IORGA. « Moşnenii » din Cremenari	18.—
N. IORGA. Mormântul Doamnei Neaga şi al neamului ei	5.—
N. IORGA. Publicaţii străine privitoare la istoria contemporană a Românilor	5.—
N. IORGA. Moşnenii de pe Verbilău şi de pe Valea Buzăului	12.—
N. IORGA. I. Pedagogia unui jurisconsult fanariot din Bucureşti la 1780. II. Intoarcerea unei pribege: Doamna Maria Minio	15.—
N. IORGA. Contribuţii la istoria modernă a Galaţilor	20.—

www.dacoromanica.ro

I. IN JURUL LUI MIHAI VITEAZUL

DE

N. IORGA

Ședința dela 8 Mai 1936

Colegul nostru membru corespondent d-l P. P. Panaitescu a consacrat o parte din atât de râvnitoarele sale cercetări și lui Mihai Viteazul, și lucrările sale, de sigur folositoare, au fost prezentate de d-l general Rosetti cu deosebite laude.

D-l Panaitescu a publicat întâiu o culegere de documente din bogata arhivă din Varșovia a Majoratului Zamoyski și ziarele care s'au ocupat de volumele d-sale au vorbit de o descoperire, acuma făcută, a acestui fond. Nu mă veți ținea de rău, sper, dacă vă voiu destăinui că eu cel dintâi am scos din acest tezaur documente latine și chiar unul slavon care au îmbogățit principala culegere de acte privitoare la istoria lui Mihai Viteazul, care figurează, pe peste o mie de pagini, ca volumul XIV din colecția zisă « Hurmuzaki ». In recensia « documentelor » d-lui Panaitescu arăt și aceea că scrisoarea lui Mihai, editată de mine, despre care d-sa spune că a fost redată cu omisiuni nu are nicio omisiune decât sărirea la tipar a unui rând și înlăturarea, pe care aveam dreptul s'o fac, a două cuvinte de notă marginală în limba polonă; adaug că în reeditare sunt mai multe greșeli de latinește pe care le-am semnalat acolo, așa că nu e nevoie să împovărez această introducere la o discuție, care mi se pare necesară, cu privire la o anumită interpretare a originii și rosturilor lui Mihai.

Căci d-l Panaitescu, care anunțase, la câteva luni după terminarea *Istoriei lui Mihai Viteazul*, pe care, după peste treizeci de ani de cercetări, m'am învrednicit a o duce la capăt, o Istorie

1 *A. R. — Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III. Tom. XVIII. Mem. 5.*

www.dacoromanica.ro

a eroicului Domn « pe baze noi », a făcut să apară subt titlul, mai curând vag, de « Mihai Viteazul », ceea ce ar presupune o explicație, pe care d-sa n'ar crede-o necesară, dacă nu s'ar gândi decât să adune fapte [1]), o carte, bine informată și limpede scrisă, în care, cum singur o spune, se înfățișează « interpretări ». Și, cum aceste « interpretări » ating puncte de cea mai mare importanță din viața și valoarea lui Mihai, care este, o spun dela început, adânc coborît prin noua concepție, îmi veți permite să le discut, în speranța că aș putea să am aprobarea d-voastră, prețioasă.

Intâiu d-sa socoate, și o spune cu hotărîre, că Mihai Viteazul *se prefăcea* a fi odrasla lui Petrașcu-cel-Bun, din care face, fără niciun temeiu, un reprezentant al legitimității față de « uzurpatorul » Mircea Ciobanul, care avea însă exact același drept (« cel Bun » poate nici nu înseamnă, cum pretinde o cronică indigenă, bunătate, ci numai « cel bătrân », « cel vechiu », față de Nicolae Petrașcu, fiul lui Mihai; așa Ștefan cel Mare era « cel Bun » pentru Ureche, deși numai « bun » n'a fost, iar un document din secolul al XVII-lea îi spune *numai* « cel bun »; ne întrebăm chiar dacă și « cel Mare » nu are același sens [2])).

Las să urmeze toate argumentele d-lui Panaitescu, adăugind la fiecare observații care caută să arăte adevărata lor valoare.

Dacă Mihai ar fi fost în adevăr fiul lui Petrașcu, « de mult s'ar fi lățit vestea despre un urmaș, rămas în țară, chiar nelegitim, al Domnului a cărui amintire era în mintea tuturor » (p. 12). — Reputația lui Petrașcu nu putea fi așa de mare de să i se caute în orice colț bastarzii, iar mama lui Mihai n'avea

---

[1]) Dar d-l Panaitescu apasă în « Introducere »: « In ceea ce privește tratarea subiectului, ea este în primul rând o carte de interpretare și numai în al doilea rând o povestire a faptelor » (p. 7). Și, anume « interpretarea sau explicarea acestei epopei a trecutului » (= neamului) « nostru se întemeiază pe metoda de a porni dinăuntru în afară », adică dela condițiile interne, — ceea ce e, se va recunoaște, fiind vorba de probleme europene, imposibilă, deși autorul așteaptă de aici « explicațiile adânci » (p. 8).

[2]) Petrașcu ar fi fiul lui Radu Paisie, născut în exilul acestuia (p. 7, nota 1), ceea ce pare inadmisibil, și dată fiind vârsta, care nu putea să fie așa de tânără, a noului Domn. E prețioasă însă mențiunea în nota 2 a unei povestiri bulgărești asupra epocei, dar mi se pare că a mai fost citată.

www.dacoromanica.ro

niciun interes să-şi primejduiască fiul destăinuind o naştere care nu era doar de notorietate publică.

A doua afirmaţie: « nimeni nu a ştiut de originea domnească a lui Mihai până la urcarea în scaun » *(ibid.)*.—Ea uimeşte. Doar există, la Szamosközy, la Constantin căpitanul şi chiar la « Anonimul lui Hevenessi » adus înainte de Şincai [1]) povestea prigonirii lui Mihai, care căutase la Constantinopol Domnia prin unchiul său Iani, de către Alexandru-cel-Rău, mergându-se până la osândirea la moarte şi la scena, popularizată şi prin desemnul lui Papazoglu, a înspăimântării calăului. A doua oară Mihai ajunge la un « prepus » care nu poate să aibă altă explicaţie. De aici şi fuga la Sigismund Báthory şi intervenţia acestuia, îndemnat şi de vărul Baltazar, pentru ca Mihai să fie făcut Domn.

A treia afirmaţie. Mihai nu putea să fie feciorul lui Petraşcu pentrucă portretul făcut de Sadeler la Praga în primele luni ale anului 1601 zice: « aetatis XLIII », iar Petraşcu « murise în anul precedent ».—Nu înţeleg întâiu socoteala cronologică. « Aetatis XLIII » înseamnă, nu « al patruzeci şi treilea an », ci patruzeci şi trei de ani împliniţi, după care imediat începe al patruzeci şi patrulea an din vieaţa lui Mihai, poate dela o dată oarecare din 1600, şi atunci scăderea celui de-al patruzeci şi patrulea an duce la 1557, nu la 1558, când Petraşcu nu mai era în vieaţă.

In afară de aceasta, Mihai venise sdrobit la dreptatea Impăratului. Nu ni putem închipui că, ajuns la Viena sau la Praga, el a căutat imediat un prieten căruia, cum spune d-l Panaitescu, « i-a pozat ». Nici arhiducii sau Impăratul Rudolf, cu gândul la stringenta problemă a Ardealului reocupat de Sigismund Báthory, nu s'ar fi putut gândi a-l face să « pozeze », fie şi pentru colecţia de notorietăţi din Ambras. Sadeler, pentru gravura lui, ca şi Franz Francken, pentru cele două figuri în tablouri pe pânză, cu scene bogate, au luat în treacăt o schiţă a neobişnuitului străin. Dar portretul fără indicarea vrâstei putea să pară necomplet, şi deci artistul va fi întrebat pe vre unul din suita pribeagului. Să se fi pus întrebarea lui

[1]) II, p. 386.

www.dacoromanica.ro

Mihai însuși, poate n'ar fi putut răspunde exact, dată fiind neprecisiunea, adeverită în mii de cazuri, a epocii. Mamă-sa, despre care va fi vorba pe urmă, putea să știe, — și poate nici ea.

Deci avea deplină dreptate colegul nostru păr. I. Lupaș când, deși avea înainte legenda portretului, întărea că Mihai s'a născut în ultimul an din viața părintelui său.

La tăgada d-lui Panaitescu se adaugă și o ironie jignitoare când, neputând să înlăture ideea unui fiu postum — ca Ladislas zis Postumul în Ungaria, ca Alfons al XIII-lea din Spania, scrie astfel: « Pătrașcu ar fi păcătuit deci chiar în ajunul morții » și nu uită să adauge că, fiind bolnav multă vreme, el n'ar fi putut să aibă nicio legătură, judecată de caracter medical asupra căreia-mi va fi iertat să nu insist.

Până acum, după d-sa, « împrejurări turburătoare ale nașterii tainice și tăinuite a viitorului Domn ». — « Tainică și tăinuită » neapărat, ca a tuturor copiilor din flori, dar de ce « turburătoare împrejurări » nu mă pot lămuri.

Dar iată a patra observație. De ce Mihai poartă un nume care nu se mai întâmpină dela fiul lui Mircea, pe care de fapt îl chema Mihăilă?

Dar Petrașcu încă tânăr nu se va fi gândit la un viitor domnesc pentru fiul său. E un singur caz, al lui Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul, pentru care, la naștere, se încheie un act formal de recunoaștere a originii sale bastarde de către Mitropolit și boierii din intimitatea Domnului.

A cincea afirmație: « Când Mihai a ajuns Domn, i-a zis fiului său Nicolae-Pătrașcu, cu nume dublu, lucru straniu și neobișnuit pe atunci la noi » (p. 13).

Dar Petrașcu e numele de acasă al copilului — însuși numele bunicului —; acest nume l-a purtat apoi în toată viața. Nicolae e numele ce i s'a dat numai ca Domn, în legătură cu cine știe ce închinare către un sfânt. Nici vorbă nu poate fi că Petrașcu, care ar fi Nicolae, « s'a sfiit să poarte un nume străin neconsfințit de taina botezului ». E tocmai contrariul: în toată viața următoare fiul lui Mihai iscălește Petrașcu.

www.dacoromanica.ro

Se poate oare trage încheierea că « acest fapt nu tocmai îndemănatec ne face să bănuim și noi, cu atât mai mult *(sic)*, ceia ce bănuiau oamenii pe vremea lui ? » (p. 13).

Că nu în Domnie s'a chemat Petrașcu cel care ar fi fost de fapt Nicolae o dovedesc toate mărturiile. La 11 Iunie 1598, deci mult înainte de instalarea lui în Domnie, comisarii imperiali scriu: « filiolus Michaelis Vaivodae, Petrasco » (Iorga, în Hurmuzaki, XIV, p. 360).

Acesta e un argument de forță în asigurarea că Mihai Viteazul era cine știe ce cules pe drumuri fără tată...

A șasea afirmație. Petru Cercel, care a fost prizonier la Turci, și nu ostatec — căci ostatecii se țineau, nu la Damasc, ci la Constantinopol —, acest pretendent pentru a cărui legitimitate », afirmată de d-l Panaitescu, nu e nicio dovadă (p. 13) [1] — nu ține pe lângă el pe Mihai, care se află în Divanul aproape contemporan al lui Mihnea. In aceasta d-l Panaitescu vede dovada că Petru și Mihai nu erau frați.

Dar, în prima Domnie a lui Mihnea, Mihai nu apare în Divan. Abia i se dă lui, — dacă Mihai, cum admit în « Istoria lui Mihai Viteazul », e acela care, cu acest nume, e ispravnic la Tutana —, un foarte mic rost de boierinaș. Atunci va fi fost și Ban de Mehedinți. Când Petru Cercel ia Domnia, fratele său avea abia douăzeci și trei de ani. La restabilirea lui Mihnea el nu e printre marii sfetnici până la 1587—90. Dacă apoi el apare, câteva luni de zile, ca Mare Agă și Mare Stolnic, e din cauza unchiului Iani, care e Ban [2].

Nu Domnul e deci « protectorul » lui Mihai (p. 15), *ci acest Iani, care el era stăpânul Domnului.*

Toate aceste lucruri sunt pe larg lămurite în capitolul despre trecutul viitorului « Viteaz », pe care-l dădeam *Convorbirilor Literare* acum peste treizeci de ani și care formează un capitol întreg din a mea *Istorie a lui Mihai Viteazul*. D-l Panaitescu nu face decât să întrebuințeze fără niciun aport personal aceste date.

Nu pot părăsi acest argument fără a observa, ca adaus, că între fiii legitimi și bastarzi nu era nicio obligație de familie

[1] Din lucrările despre Petru (nu « Petre ») Cercel autorul nu cunoaște decât lucrarea din 1906 a d-șoarei Schachmann.

[2] V. Iorga, în Hurmuzaki, XI, p. 803 și urm.

www.dacoromanica.ro

și cu atât mai puțin între bastarzi: Petru Cercel n'a făcut nicio situație unui omonim care, după cererea lui, fu căutat în insula Cipru [1]).

Tăiarea de Petru Cercel a lui Dobromir Banul, unchiul soției lui Mihai, ar fi să se puie și ea în rândul incompatibilităților invocate de autor. Mă întreb unde s'ar mai opri ele. Altă «imposibilitate morală» ar fi fost slujba pe lângă Mihnea pe care am explicat-o, cred, îndeajuns, mai sus. Ce putea să-i fie lui Mihai un alt fiu din flori care, *de altfel, îi lua locul, la care avea tot atâta drept*, pe lângă acest «frate» grec al mamei sale de care atârnau toate favorurile și care, de fapt, i-a procurat toate înaintările? Oricât de ingenioasă ar fi încercarea d-lui Panaitescu de a vedea în ocrotirea acordată de Mihai, ca Domn, fiului lui Cercel, Marcu, nu atât ca o expiație, cât ca *un nou mijloc de a înșela*, afirmând printr'o astfel de protecție legătura cu tatăl ucis al tânărului, nu putem vedea în aceasta decât o întâmplare din cele multe pe care de-a-lungul vremurilor o impun împrejurările, peste o morală de care vorbim cu atât mai mult, cu cât o călcăm mai des. Deci argumentele cu «familia» au o valoare atât de relativă: doar în istoria contemporană a României Dimitrie Brătianu a votat darea în judecată a fratelui său Ioan.

Iar, cât despre teama ce ar fi putut să aibă Mihnea de fiul de Domn care era Mihai, ea nu putea să se producă decât *după ce Mihai ar fi descoperit taina nașterii sale*, și nimic nu arată că ar fi făcut-o până la această dată.

Ce e mai curios, d-l Panaitescu vede dovada că Mihai nu era fiul lui Petrașcu în chiar textul scrisorii lui Andronic Cantacuzino care spune, dimpotrivă, că el nu e ca falsii fii de Domni (cum adică au fost Petru Cazacul, Ștefan Surdul, Alexandru-cel-Rău). Redau textul însuși:

«Am muncit și m'am străduit și am făcut Domni pe copiii copiilor miei, lucru de care n'aveam nevoie nici să-i ascult pe dânșii, dar totuși ce să fac? Am tras năcazurile și suferințile lor. Până acum țineam Țara-Românească pe numele Domniei Tale, dar, văzând cerințile timpului și zăbava Domniei Tale

[1]) V. Prefața mea la Hurmuzaki, și cartea, necunoscută d-lui Panaitescu, *Ospiti rumeni in Venezia*.

www.dacoromanica.ro

și faima rea și ticăloasă a lui Alexandru Voevod și intriga lui, pe care n'am putut s'o rabd, m'am străduit și eu și am făcut pe Banul Mihai Domn al Țării-Românești; am judecat că el e mai bun decât alții, beii marghioli, cari nu arată niciun semn, nici dela tată, nici dela mamă, numai firește caraghioși și mincinoși, și argați și vrednici în toate lucrurile. Ci prin Banul Mihai s'a mulțumit nenorocita de țară, și au făcut rugăciune către Dumnezeu că i-a învrednicit și li-a dat un astfel de bun păstor, și creștin, și iubitor de săraci, și cu frica lui Dumnezeu, și au fericit și pe părinții miei răposații, pentrucă au ajutat cu ajutorul prea-bunului Dumnezeu și cu puterea cinstitului Împărat, Împăratul Împăraților care să trăiască întru mulți ani, și l-am făcut Domn, de care sunt foarte mulțămit. E vrednic să păstorească un popor; mai bun e el decât alții » [1]).

Dar altă scrisoare, care, după ton, se vede a fi tot a lui Andronic, arată și ce fel judeca influentul Grec pe Domnii din vremea lui Mihai, mai puțin îndreptățiți decât dânsul, și *calea însăși care se urma pentru a se face dovada coborîrii din dinastia veche a pretendenților*. In ea se spune cum Marele-Vizir Sinan a chemat « oameni cunoscători ai locului aceluia », *(ἀνθρώπους πρακτικοὺς ἐκείνου τοῦ τόπου)*. Se adună « vreo zece » și cu mijlocitorul bizantin. Sinan îi întreabă, iar răspunsul lor e acesta: « Să trăiești întru mulți ani. Să știi că peirea acelei țări și starea i-a venit pentrucă se schimbă ceas de ceas Domnii: unul cioban, altul argat, altul Cazac » — Petru

[1]) Iorga, în Hurmuzaki, XI, pp. 373—4: *Ἐδούλευσα καὶ ἐπαράδερα καὶ ἔκαμα τῶν κοπελίων μου κοπέλια αὐθέντι, ὅπου δὲν ἐχρηαζούμουν κἂν νὰ τοὺς ἀκούσω, πλὴν μετ' αὐτὰ τί νὰ κάμω; Ἔσυρα κόπους καὶ μόχθους του. Ὡς τὴν σήμερον ἐβάστουν τὴν Βλαχίαν διὰ ὄνομα τῆς Αὐθεντίας σου, ὅμως, ἐβλέποντας τοῦ καιροῦ τὰ καλέσματα καὶ τὴν ἄργηταν τῆς Αὐθεντίας σου καὶ τὴν κακὴν γνώμην καὶ μιαρὰν τοῦ Ἀλεξάνδρου Βοεβόνδα καὶ τὴν ἐπιβολήν, ποῖα δὲν ἠμπόρεσα νὰ ὑποφέρω, ἐκουτούρισα καὶ ἐγὼ καὶ ἔκαμα τὸν μπᾶν Μιχάλι Αὐθέντι τῆς Βλαχίας· ἐπρέκρινα πῶς εἶναι αὐτὸς καλλίτερος παρὰ τοὺς ἄλλους τοὺς μαργέλους τοὺς μπέϊδες, ὅπου οὔτε κἀνένα σημάδι, οὐδὲ ἀπὸ πατέρα, οὐδὲ ἀπὸ μητέρα δείχνουσι, μόνον φυσικὰ μαργέλοι, καὶ ψεῦται, καὶ ἐργάται, καὶ ἀνάξιοι ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα. Ὅμως διὰ τὸν μπᾶν Μιχάλι εὐχαριστίτην ὁ κακορίζηκος ὁ τόπος καὶ ἔκαμαν δέησιν πρὸς τὸν Θεὸν πὸς τοὺς ἠξίωσε καὶ τοὺς ἔδοσε τοιοῦτον καλὸν ποιμένα, καὶ χριστιανὸν, καὶ φιλόπτωχον, καὶ φοβούμενον τὸν Θεὸν, καὶ ἐμακάρισαν καὶ τοὺς γονεῖς μου τοὺς μακαρίτας, ὅποῦ ἐβοήθησα μὲ τὴν βοήθεια τοῦ παναγάτου Θεοῦ καὶ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ τετιμημένου πολυχρονιμένου βασιλέως, τῶν βασιλευόντων βασιλεὺς, καὶ τὸν ἔκαμα αὐθέντην, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἤμαι πολλὰ εὐχαριστημένος. Εἶναι ἄξιος νὰ ποιμάνῃ λαόν: κάλλιον αὐτὸς παρὰ ἄλλους.*

www.dacoromanica.ro

Cazacul, care năvălise în Moldova —, « și nu orânduiesc bani la toate, și sunt săraci, și vin și despoaie lumea, și pentru dânșii strâng avere și lucruri și pietre scumpe, și nu-și bat capul pentru lume să vadă, și *nici Domnii nu știu ce sunt* [1] ». Și vedem pe Banul Iani care ia cuvântul afirmând — *el căruia i s'a datorit numirea lui Mihai* — *că trebue « Domnul care să fie din neam de Domn și tot neamul lui Domni și să stăpânească Domnia »* [2].

Și iată deci pe ce argumentație se sprijină injurioasa asertiune că, deoarece « *descendența lui Mihai din Petrașcu-cel-Bun este o imposibilitate morală* » (și aceasta !), « mai degrabă socotim că Mihai n'a fost fiul lui Pătrașcu, ci a trebuit să răspândească această legendă ca să poată lua Domnia », cu îndulcirea că altfel nu se putea pe vremea aceea, care ar fi avut anume prejudecăți.

Dar i se pare d-lui Panaitescu că tot n'a dovedit de ajuns. Și iată-l recurgând la « mărturiile » sau, mai bine, la calomniile contemporanilor. Nu-l miră nici faptul că, pe lângă cronica de țară, și Sașii au crezut în descendența domnească (p. 16, nota 3), nici faptul că după crima din câmpia Turdei prețiosul cap al celui care pentru istoricul român e un înșelător fără tată a fost adus de Buzești și înmormântat — ceia ce altfel ar fi fost o impietate — lângă rămășițile lui Petrașcu-cel-Bun.

Se adună pentru această nouă dovadă ce spune Ungurul Szamosközy, care nu e dovedit că *și pentru aceasta* reproduce spusele lui Petre Grigorovici Armeanul, pictorul și diplomatul în serviciul lui Mihai, Polonul Heidenstein și încă un acuzator din Polonia. Și, firește, nu se uită povestea, trecută și în compilația pe care, și din cauza deosebirilor de stil și de tendințe n'o pot atribui, cum a propus, cu dibace argumente, C. Giurescu, a originii umile a mamei lui Mihai.

---

[1]) *Πολληχρον[ημένε], γίνοσκε ἐκεῖνον τὸν τόπον ὁ χαλασμὸς καὶ ἡ ἡπόθεσι ἔγινεν ὥραν τὴν ὥρα διὰ νὰ ἀλάζοντε ἡ αὐθεντάδες: ἄλος τζομπάνης, ἄλος ἐργάτης, ἄλος Καζάκης, καὶ διὰ νὰ μὴν ἀποτάζουν ἄσπρα ἠφ' ὅλα, καὶ ἦνε πτοχή, καὶ ἔρχοντε καὶ γιμνόνουν τὸν κόζμο, καὶ διὰ λόγου τον μαζόνουν βήο καὶ πράματα καὶ ληθάρια, καὶ διὰ τὸν κόζμο δὲν τοὺς κόπτη νὰ ἠδοῦν, καὶ μίτε ἡ Αὐθεντάδες δὲν ἠξούρουν τὴ ἦνε; ibid.* p. 310.

[2]) *Ὁ προηγούμενος ὅπου ἦναι πατρογονηκό του, ἡ ἡγουμένη καὶ ἡ γενεά του ὅλη ἡγουμένη, καὶ κατέχη καὶ ἀπὸ τὴν ἡγουμενήα; ibid.* Pentru legăturile lui cu țările noastre și poemul analizat în *Revista Istorică*.

www.dacoromanica.ro

Ar fi fost, și după «Istoriile Domnilor Țării-Românești», o cârciumăreasă dela Floci, care ar fi avut pe Mihai, cel așa de mult urît, prigonit și batjocurit, cu un «geleap» grec. De fapt, iată ce e și cu această înjosire a femeii care a dat Românilor pe cel mai mare luptător.

Târgul de Floci sau Piua Petrei, odată cu două biserici, era un centru de comerț important. Negustori greci însemnați au stat acolo până la sfârșitul secolului al XVII-lea, când unul din ei e îngropat subt o piatră de marmură. Cârciumă și ospătărie și negoț mergeu împreună. Și boieri mari le țineau. E cu putință ca Iani să fi trecut pe acolo importantul export al oilor dela noi. Sora lui se putea îngriji de aceste afaceri. Alexandru Lăpușneanu vindea vite în Ardeal și Duca-Vodă a fost și Domn și unul din cei mai mari negustori.

Dar numele de Teodora al acestei femei despre care, în nenorocirea ei, se știu numai lucruri înduioșător de frumoase, nu e unul de rând. Mihai nu s'a sfiit să prezinte ca mamă pe aceea care era sora unui așa de însemnat stăpân asupra soartei țărilor noastre. El o intitulează în vileagul tuturora ca pe «cinstita și din inimă prea-iubita maica Domniei Mele Doamna Teodora» și-i dărueste nu mai puțin de cinci moșii, cu îndatorirea de a le lăsa fiicei lui din flori, Marula [1]). Pe inelul ei ea pune titlul de «gospojda» [2]). După moartea lui Mihai Doamna Stanca ține pe lângă dânsa această soacră. Ea trece la călugărie ca Teofana, și e primită cu cinste, cum spune o vestită scrisoare, de o mare înălțime morală, la locul de odihnă al lui Mircea I-iu, la Cozia. Vede cineva cârciumăreasa, «frumoasa rachieriță» care se ține cu Greci în trecere și-și aruncă în vânt bastarzii, cinste pe care i-o face un tânăr istoric român care a declarat în repetite rânduri că vrea să întemeieze o «școală nouă»?

Și, încă odată, apodictic, fără umbră de îndoială, nepermițând nimănui s'o aibă, d-l Panaitescu încheie: «Toate acestea, așa dar, întăresc cele spuse mai înainte cum *(sic)* că Mihai nu era în adevăr fiul lui Pătrașcu cel Bun» (p. 18). Ca să se adauge apoi că «omul boierimii, exponentul ei», ar fi căpătat dela

[1]) Stoica Nicolaescu, *Documente slavo-române*, p. 297.
[2]) Onciul, în *Convorbiri Literare*.

www.dacoromanica.ro

boieri fabula originii domnești (p. 21). Și se înșiră o întreagă listă de false descendențe — închipuite — care coboară la același nivel pe Neagoe Basarab și pe Radu Șerban. Ca să se întărească apoi și mai mult insulta prin ferocea frază despre fiul celei care «ținea și ea o cârciumă» în marginea Bărăganului: «*nu se poate ști cine a fost adevăratul părinte al lui Mihai-Vodă* și *de sigur că nici el n'a știut*». «Necizelat (!) de curțile domnești», fost «negustor» ca unchiul, purtat prin «vâltoarea porturilor și a bazarurilor, unde se întâlnesc limbi multe din toate colțurile Orientului», vânzând când boi, când juvaiere, când tot ceea ce vreți (p. 23), Mihai ajunge mai apoi, cu «zbuciumul lui sălbatec», cu ajutorul «cercurilor grecești», cu «dependența de boierimea olteană» — aceasta înseamnă, după autor, care se lasă influențat de o neașteptată sentimentalitate: «copilul țării, din straturile ei adânci»; sufletul lui Mihai poate mulțămi —, Domn și erou. I se pare autorului chiar că astfel, «mai uman și mai voios el nu e scăzut prin nimic», și urmează lozinca unei întregi școli: «de altfel lumina adevărului este mai totdeauna» (de ce nu totdeauna?) «mai de prețuit decât cea meșteșugită a legendei» (p. 22).

Legenda noastră mărturisesc că n'o vedem; dar vedem legenda aceastălaltă, împrumutată dela flecăriile străinilor dușmani, — și ea e calomnioasă.

Banul Iani e înfățișat, la rândul lui, după lucrarea, recentă, a d-lui Minea, cum e mai rău. Intâiu un atac general contra tuturor Grecilor cari numai atunci ar fi ajuns în rosturi prin «toate țările Imperiului Otoman»: «niște nenorociți»! După ce, potrivit cu aceeași metodă, se adună tot ce a putut spune clevetirea față de această isteață rudă a lui Mihai [1]), el e decretat de acela care va fi lăudat într'un foileton din *Epoca* pentru oprirea dela orice părere subiectivă ca «una din acele figuri ale

[1]) D-l Panaitescu vede doi Iani pentrucă erau două rosturi în cele două țări. Dar nu-și dă sama că adesea demnitățile erau pur nominale (v. p. 18, nota 2). Doar d-sa însuși spune, câteva rânduri mai jos, că stătea și în calitate de capuchehaie la Constantinopol și anume «a ambilor Domni români», de altfel rude. — Observ că niciodată Petru Șchiopul n'a stat în «Trentin»: Innsbruck și Bolzano sunt în Tirol, și una nu e alta (p. 19).

www.dacoromanica.ro

Levantului *(sic)* negustoresc, plin de ambiții materiale» (p. 19). Dar se caută a-l înfățișa și mai urît pe omul care, după Daponte, ar fi un renegat de frică, din cauza răscoalei lui Mihai, devenind « chiuciuc tefterdar», adecă mic secretar, — ce puțin pentru un om așa de influent și puternic! —, pe când acest Grec din secolul al XVIII-lea spune numai că Ioan Cantacuzino — deci nu Iani — e renegat (v. p. 168 în *Cronicarii greci* ai lui Erbiceanu). După un document publicat de d-l Stoica Nicolaescu [1]), el ar fi avut un fiu turc care ar fi venit la București mai târziu, Ceaușul Curt Salam, dar pentru aceasta ar trebui ca « Ianiul Banul cel bătrân » să fie ruda lui Mihai [2]) ceea ce nu e prin nimic dovedit.

Dar fiul « rachieriței », omul care singur nu-și cunoaște tatăl, ruda « Epirotului Iani », produs comercial al Levantului — toate titluri citate mai sus în textul original —, rămâne să fie prezentat ca un simplu instrument, și anume: al boierilor, al revoluției balcanice, al cruciatei occidentale, al rivalității austro-polone (v. și *Introducerea)*.

O expunere nu mult adâncită a situației europene urmează după înfățișarea originii lui Mihai și carierei lui înainte de Domnie [3]). D-l Panaitescu nu se poate opri de a recunoaște că Mihai ia el, în 1594, « inițiativa » răscoalei contra Turcilor (p. 39). Dar nu uită să însemne că solii trimiși la Sigismund și la Aron au fost Buzeștii (dar unul din ei, Radu, mai fusese prin Ardeal și știa ungurește), și se grăbește să adauge orice în Cronica Buzeștilor sau în izvoare străine scade libertatea de hotărîre a Domnului. Și, citând aceste « probe », lăsând la o parte repetata afirmare a lui Mihai că el, dela sine, cu voia sa și riscul său, a început o acțiune așa de periculoasă, se și

[1]) *Loc. cit.*, pp. 297—298.

[2]) Că un document ulterior pune la îndoială și această înrudire, corespunde obișnuitului fel de luptă contra lui Mihai: care « s'au făcut neam jupânului Iane Banul » (Iorga, *Studii și documente*, V, p. 292). La d-l Panaitescu (p. 21, nota 1) s'ar părea că Șt. Greceanu a găsit documentul, atunci când eu l-am dat la lumină.

[3]) Nou e câte ceva dintr'o carte recentă a d-lui Macurek (p. 34). Dar nu dela Turci, ci dela Imperiali venea situația de armistițiu (p. 35). Expunerea începutului luptei contra Imperiului se poate găsi mai bine aiurea decât în « Istoria lui Mihai » a lui Sârbu. La pagina 37 Komulovic sau Comuleo, nu « Cumulevici ». V. și p. 38. La pagina 39 nu se poate scrie « de Marini Polli », ci de' Marini Poli și el nu era chiar un « negustor bogat », *ibid.*

www.dacoromanica.ro

rostește sentința: « *Deci boierii, Buzeștii și ceilalți* » — cari? — « *îl aveau în mână pe Mihai și impuseră această hotărîre. Războiul împotriva Turcilor a fost hotărît în Țara-Românească de o adunare de boieri și a însemnat izbânda politicei boierilor olteni* » — cari? —, « din mijlocul cărora se ridicase Mihai Viteazul » (p. 40).

Vine *rândul inițiativei balcanice*. Se expune un rost revoluționar al *Ragusanilor*, bancheri și negustori, din cari doar de s'au desfăcut câțiva ajutători destul de umili — de altfel arătați de mine de mult cu toate amănuntele — ai lui Mihai, și de trimeși ai lui. Ca informație nouă, două, trei publicații iugoslave sprijinite exact pe materialul cunoscut nouă. Am dat cândva o expunere amănunțită a relațiilor noastre cu cetatea balcanică: pentru d-l Panaitescu, ea nu există [1]). Un alt paragraf prezintă și acțiunea « *Croaților, Sârbilor* și *Albanezilor* », care n'a putut să aibă nicio influență asupra Domnului român [2]). In publicația d-lui Tomić se vede dimpotrivă că, între alții, și către Mihai, după ce se ridicase steaua lui, vine o scrisoare de rugăminte a aventurierului politic Lenković (p. 44). Cu privire la mișcarea Albanezilor erau de cules și alte lucruri decât acelea din compilația citată a d-lui Tomić (v. și *Byzance après Byzance* a mea și *Geschichte des osmanischen Reiches)*, dar mă întreb iarăși ce pot să aibă a face toate aceste lucruri în dovedirea tezei că Mihai a fost minat de astfel de mici revolte și prădăciuni locale [3]). Ajutorul sârbesc oferit lui Mihai — și mai ales lui Sigismund — nu e nicio revelație. Foarte pe larg sunt expuse de mine și raporturile cu Bulgarii: și aici Mihai se răscoală întâiu, se bate cu Turcii, biruie, se păstrează, și pe urmă vin îndemnuri de a merge spre Sud, nu din partea Bulgarilor chiar, ci a șefului lor Dionisie Ralì (nu Rally), arhiepiscopul de Târnova, așa de cunoscut.

[1]) « Giovanni Raguseo » nu e decât Ioan de' Marini Poli (v. p. 43).

[2]) Uscocii nu sunt « o populație de marinari croați » (p. 43).

[3]) Cimara nu e o localitate, ci forma pentru Chimaira. Doar și aici e o scrisoare de implorare către Mihai (p. 46). Dar interesant e, la Bulgari, ivirea Țarului Sișman (după *Istoria Bulgariei* a lui Jireček, trad. slavă, pp. 47—48). Despre simpatiile pentru catolicism ale lui Dionisie Rali, p. 52 și urm. Asupra lui și o mai recentă lucrare polonă despre ortodoxia în Polonia. Aceste întregiri sunt de sigur bine venite. Dar el nu poate fi « Dimitrie, arhiepiscop al Bulgarilor și Sârbilor » din 1602 (p. 56). Și un izvor rusesc, *ibid.*

www.dacoromanica.ro

In ce privește pe Greci, din partea lor, ca nație, nu s'a făcut nicio mișcare. Andronic Cantacuzino, care pregătise Domnia lui Mihai, n'a avut niciun rol politic, iar Patriarhul de Alexandria Meletie Pigas a fost un stăruitor statornic pentru încheierea păcii cu Turcii. Cele două partide grecești din Constantinopol sunt o simplă închipuire. D-l Victor Papacostea a dat d-lui Panaitescu cele două note în adevăr prețioase cu privire la unele rosturi din Tesalia, cu episcopul Dionisie de Larisa, în raporturi cu Mihai (pp. 50—51). Dar întreaga acțiune a ducelui de Nevers (nu « Carol de Nevers, solul francez la Roma ! »; p. 57), așa de întinsă și de importantă (v. studiul meu în *Revue historique du Sud-Est européen*, 1936), e rezumată abia în două rânduri. De o fugă la Impăratul a lui *Andronic* Cantacuzino nici nu poate fi vorba; Cantacuzino cel fugit nu poate fi decât un descendent din provincie al vechii familii (v. pp. 50—51). A face de acolo o conspirație a Cantacuzinilor — uniți cu toți episcopii greci — e o operă de pură imaginație. Rolul călăreților lui Stavrinos și Palamed e extrem de modest (v. p. 57 și urm.). Ce se spune despre relațiile lui Mihai cu mănăstirile din Orient e cu totul la o parte. Apare astfel uimitoare concluzia menită a scădea pe Mihai: « *Așa dar, Mihai era în legătură cu o mare conspirație a clerului și a nobilimii grecești și capii ei îl puseseră în Scaun de sigur tocmai în vederea luptei de eliberare împotriva Turcilor* » (p. 51) [1]). Și, cu logica de care e călăuzită întreagă această lucrare, se ajunge totuși aproape pe aceeași pagină la « înalta situație morală a unui Domn român în Orient », care « este una din paginile cele mai frumoase ale istoriei noastre » (p. 59).

Teza d-lui Panaitescu n'avea nevoie de capitolul, în care nu lipsește și o informație inedită, uneori prețioasă, despre armata lui Mihai: nu e nouă afirmația (p. 65) că problema plății mercenarilor a adus căderea lui Mihai. E o lucrare care ar fi câștigat să fie prezentată separat.

Dar în acel care urmează, despre boieri, nu se face altceva decât prezentarea unor fapte cunoscute, din care nu reiese de

[1]) V. și p. 80: « el venea dela Constantinopol, trimis de acei ce pregăteau marea mișcare ortodoxă împotriva păgânilor ».

www.dacoromanica.ro

loc că Domnul ar fi fost un simplu organ de execuție al lor [1]). De și iarăși, este o contribuție importantă la cunoașterea în amănunte a vieții și activității marilor familii. Dar *în concluzie se văd boieri olteni formați, în nu știu ce tovărășie, cari impun lui Mihai să se scuture de Greci, ceea ce, de altfel, nu s'a întâmplat* (pp. 79—80). « *Mihai a guvernat cu ei și prin ei* »: mă întreb cu cine ar fi putut să lucreze el decât cu dânșii? Ei « *consideră pe Mihai ca un instrument al lor* » (p. 80): care e dovada? Și aceasta s'ar explica prin aceea că « *mulți dintre boieri erau mai avuți și mai diplomați decât Mihai, care nu avusese o creștere aleasă... Voința boierilor a învins, aproape întotdeauna, politica Domniei lui Mihai a fost politica lor* » *(ibid.)*. Totul, absolut fără nicio dovadă [2]).

Că, în tratatul cu Sigismund, Mihai a fost umilit de trimeșii săi boieri, aceasta nu dovedește că era condus de dânșii, ci trădat de aceștia, și după trecerea primejdiei dela Călugăreni Domnul a rupt această degradatoare învoială. Că Mihai, ca să-și apere față de Imperiali stăpânirea în Ardeal, spunea că nici boierii nu vreau să plece de acolo, nu era decât încă una din dibăciile lui (p. 82). De aceea apare absurdă concluzia că fără dânșii Mihai ar fi ieșit de acolo *(« o clipă de șovăire, să dea poate Ardealul ca să aibă în spate sprijin puternic în lupta împotriva Turcilor pe care voia s'o ducă la capăt ». « După ce Mihai Viteazul a cucerit Ardealul, ei (boierii) au fost aceia cari i-au impus (!) să oprească această țară pentru dânsul »; ibid)*. Ce spune câte un agent imperial nepriceput nu poate sprijini o astfel de concluzie (v. pp. 83—84). Și doar tot d-l Panaitescu arată pe Buzești ca dușmani ai politicei de demnitate față de Impăratul, dar imediat se recurge la subterfugiul că aceasta era o părere separată (p. 84)!

Trimeterea lui Nicolae Petrașcu ca Domn în Țara-Românească, deși Mihai se face a fi vrut să-l trimeată ca ostatec la Impăratul, prezintă apoi autorului prilejul de a repeta că « *boierii dădeau directivele politice, hotărau cu sau fără voia*

[1]) De ce și Divanul « mai bine de jumătate grecesc sub influența cercurilor din Constantinopol și a lui Iane banul » (p. 70)?

[2]) Grecii din oastea lui Mihai, la Stavrinos, nu reprezintă un element serios (p. 81).

www.dacoromanica.ro

stăpânitorului » (p. 85). Cine ar putea-o admite din cei cari văd și ce se ascunde subt artificiile diplomației?

Nu putea lipsi un capitol, de sigur și acesta bun în el însuși, despre politica lui Mihai față de țărani. E aici și o întreagă teorie a boierilor mari și mici, delimitați și nedelimitați, care ar putea fi discutată, dar nu aici [1]). Nemulțămirile țărănești nu dădură loc la adevărate revolte; însuși raportul toscan din colecția d-lui Veress (V, p. 17) n'are o valoare probantă.

Relațiile bisericești ale lui Mihai reprezintă și ele un *essay* în afară de încercarea generală de explicație a rostului Domniei [2]). *Cel puțin de aici iese lauda cruciatului* (p. 106 și urm.) *și a « celui mai mare oștean ce l-a dat neamul nostru* ». Ba i se întâmplă, autorului, într'una din numeroasele contraziceri, să descopere nu numai un om « curat la suflet », dar și « o puternică personalitate » (p. 108). Aceasta la cel fără tată, la fiul rachieriței, la fostul negustor, la creatura boierilor și la cel îndrumat de tumulturi balcanice.

Capitolele despre « luptele cu Turcii » n'au nimic în adevăr nou și cuprind multe elemente dintr'o legendă perimată sau din aserțiuni interesate. Sunt și multe afirmări neexacte, într'o expunere fără nerv [3]). Firește că mai mult se poate lua din capitolele asupra relațiilor cu Polonii: e partea cea mai prețioasă din această culegere de capitole răzlețe. De remarcat paragraful despre Nichifor Dascălul, p. 194 și urm. Nu tot așa și paginile despre cucerirea Ardealului, deși aici se recunoaște că « inițiativa și ideea cuceririi Ardealului a pornit, nu ca un îndemn austriac, ci ca o propunere a lui Mihai » [4]), și

[1]) Se crede în șerbia dela început (p. 86), ceea ce nu se sprijină pe nimic. Considerațiile asupra șerbiei în Apus, fie și după părerile d-lui Rutkowski într'o comunicație la Oslo, sunt false (v. p. 89). « Legătura lui Mihai Viteazul » e luată și aici dincolo de textul clar al convenției de asimilare cu Ardealul.

[2]) Nu sunt convins de nevoia mutării în August 1594 a sinodului dela Iași (v. p. 99, nota 3). E însă de sigur o chestie de discutat. Vlădica Mihail apare ca mort numai în 1596 (p. 101, nota 3). Dar sunt multe de cules din acest capitol bogat în fapte scoase din inedit.

[3]) Nu se pot admite nume turcești ca următoarele: « Cara Savaș Mohamed bei » și « Mustafa Savaș » (p. 113). Când se spune că « niciodată dela Mircea cel Bătrân un Domn muntean nu cutezase să se atingă de pământul padișahului și să atace cetățile lui » (p. 113), se uită Vlad Țepeș. Cum se poate vorbi la 1595 de « Austria » (p. 116)? Aici Cumulovici devine « Cumulović » (p. 134).

[4]) P. 154.

www.dacoromanica.ro

a Moldovei. Mai de folos acela despre administrația țării cucerite, dar nu și grăbitele pagini despre *acele negocieri cu Imperialii care sunt la baza însăși a politicei lui Mihai și dau prilejul acelor manifestări sufletești prin care se vădește mai bine temperamentul cuceritorului:* prin ele am ajuns să descoperim adevărata fire, impunătoare ca onestitate, a lui.

In expunerea cauzelor catastrofei lui Mihai e de mirare cum autorul, așa de pornit la zgomotoase tăgăduiri, ajunge la o înțelegere așa de dreaptă. E adevărat că aici consimte să nu mai facă acele descoperiri în domeniul « obiectivității » care pot jigni și spiritele cele mai puțin simțitoare, și se resignează să fie de aceeași părere cu predecesorii cari se mulțămeau cu mai puțin. Sunt chiar fraze de o sentimentalitate puțin cam întârziată (v. p. 219). Numai « temelia economică » ne face să surâdem (p. 220). Și e ușuratec să se vadă în « apăsarea fiscală » motivul răscoalei Maghiarilor ardeleni, mânați de o adâncă ură de rasă (p. 221). La luptele cu Polonii în 1601 se uită studiul colonelului Zagoriț.

* * *

Precum odinioară am adus aici chestia scrisorilor de trădare ale lui Mihai, m'am simțit dator să vă înfățișez și tot ce în experiența mea de istoric și în judecata mea de vechiu om politic se opune la niște concluzii îndrăznețe care coboară o mare figură a neamului nostru și procură arme contra noastră dușmanilor cari, departe de a se împuțina și potoli după realizarea unității noastre naționale, sunt, dimpotrivă, tot mai numeroși și mai înviersunați. Unde mai mult decât aici trebue să se ia apărarea comorii de onoare și de glorie pe care cercetările mai multor generații au pus-o la îndemâna urmașilor, chemați s'o adauge, iar nu s'o scadă!

www.dacoromanica.ro

II. ORIGINEA LUI MIHAI VITEAZUL DUPĂ O CRONICĂ ROMÂNEASCĂ

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 5 Iunie 1936

I

Revenind la nouăle teorii despre Mihai Viteazul, pe care le-am prezentat, cu observațiile mele critice, într'o ședință anterioară, constat cu mirare că încheierile d-lui P. P. Panaitescu și le însușește în parte și d-l I. Ionașcu, în lucrarea recentă, *Mănăstirea Izvorani* (Buzău, 1936), p. 10, nota 33. D-sa aduce înainte un act, citat și de d-l Stoica Nicolaescu, în *Gazeta Municipală*, prin care Mitropolitul Luca, la data de 11 Ianuar 1632, prezintă mărturia județului Pascale din Orașul de Floci și a trei târgoveți, cu alți « oameni buni », prin care, judecând un proces al Floricăi, fiica lui Mihai Viteazul, și al soțului ei, Preda din Greci, se vorbește de niște Țigani, cari « au fost toți de moșie a lui Mihai Voivoda, câștigați de în slujba lui încă mai nainte vreame, de când au fost neguțătoriu și boiarin ».

Documentul, la Arhivele Statului, documentele mănăstirii Mihai-Vodă (pachetul V, 7), e fără îndoială autentic. Dar el dovedește un singur lucru: că *Mihai, fără o pomenire a mamei lui, a făcut, ca toți boierii din acel timp*, — și anume *în vremea când era și boier* —, și *negoț*, ca Alexandru Lăpușneanu, ca Duca-Vodă, și *anume în acel vestit târg de lână dela vărsarea Ialomiței în Dunăre*. De aici imaginația populară, trecută și

www.dacoromanica.ro

adaptată într'o interpretare dușmană, de cutare Unguri, a creat, împodobit și poetisat legenda.

N'am discutat și faptul că în *Istoriile Domnilor Țării Românești*, lucrare pe care am atribuit-o și eu lui Constantin Căpitanul Filipescu, se află, cu privire la originea lui Mihai Viteazul, un pasagiu, în care, dacă nu e vorba nici de «rachierița» cu foarte mulți prieteni, de nu putea Vodă Mihai să-și descopere tatăl, nici de Epirotul Iani, răsărit din opera lui Lampridi, culegător de legende istorice în provincia sa, care e acest Epir însuși, se arată totuși că din svon scriitorul a aflat cum că părinții marelui luptător au fost o «văduvă frumoasă» și «un gelep, om mare și bogat den Poarta Impărătească» și la aceasta se adaugă un roman de dragoste cu inelul care servește a se recunoaște într'un târziu odrasla, legendă în legătură cu ce se iscodise în Ardeal despre legăturile lui Sigismund Impăratul și rege al Ungariei cu o femeie dela țară, din această dragoste trebuind să se nască Ioan Hunyadi și, cum observasem de mult, această temă de peste munți a trecut și la noi, într'o povestire a lui Miron Costin [1]), ca și în niște înseilări de scriere geografico-politică anonimă din Muntenia secolului al XVIII-lea [2]).

Care e originea acestor știri?

Acum opt ani, într'o lucrare întinsă, de o critică atentă și plină de inteligență [3]), d-l Ioachim Crăciun a pus în fața acestei povestiri, care pretinde a nu fi luată dela «niciun istoric de ai noștri sau străin», însemnările cronicarului ungur ardelean Szamosközy, în următorul cuprins, dat de trei variante:

«Mihai-Vodă își trăgea originea din neamul lui Pătrașcu-Vodă... Dar se știe că a crescut foarte sărac; fost-a negustor și făcea negoț dincolo de Dunăre, în Moldova și în toată Țara-Românească. Mamă-sa era vânzătoare de rachiu».

---

[1]) I. Bogdan, *Cronice inedite*, pp. 191—2.

[2]) Iorga, *Studii și documente*, III, p. 55. Cf. ediția mea a *Istoriilor*, București, 1902, p. 83, nota 1.

[3]) *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la Români, 1566—1608* Cluj 1928.

www.dacoromanica.ro

« Baba Novac era din satul Poreci de lângă Dunăre, aproape de Semendria. Novac trăia numai din haiducie; fost-a un timp oarecare Turc şi subaşă între aceştia [1]). Era din Cetatea de Floci de lângă Dunăre; se numia că e fiul lui Pătraşcu, de aceea şi-a botezat Mihai-Vodă şi pe fiul său tot Pătraşcu ».

« In anul 1600 erau trecuţi opt ani de când a dat Impăratul turcesc lui Mihai-Vodă domnia Ţării-Româneşti. Fost-a hibrid: tatăl său Grec, mamă-sa Romăncă. Locul unde s'a născut e Floch sau Floci, pe malul Dunării. Tot la Floci mamă-sa fierbea rachiu; din aceasta trăia ».

Pentru d-l Crăciun rămâne stabilită originea umilă, dacă nu ruşinoasă, a mamei lui Mihai.

Aceste ştiri ar veni dintr'un « memorial » al lui Petru Grigorovici Armeanul, agent statornic al lui Mihai, şi acesta, cum a dovedit-o d-l Crăciun, întrebuinţa, uneori, şi actele oficiale care-i trecuseră prin mâni » [2]).

Din aceste trei versiuni, una, dela informatorul armean, prezintă pe Domnul român ca fiu al lui Petraşcu-cel-Bun şi al unei « vânzătoare de rachiu », Mihai începând ca « negustor ». Am spus că d-l Stoica Nicolaescu a citat de curând, în *Gazeta Municipală* (Mai), un document dela începutul veacului al XVII-lea în care e vorba de vremea când Mihai era « negustor ».

A doua versiune spune numai că Mihai era « din Cetatea-de-Floci de lângă Dunăre ».

A treia-l prezintă având un tată Grec, o mamă Romăncă, şi aceasta « la Floci fierbea rachiu, trăind din aceasta ». Aici s'ar fi şi născut Mihai. Nu s'ar putea afirma că toate trele notiţele au acelaşi izvor [3]).

Potrivirea cu prezentarea din « Istorii » e în cele mai multe privinţi desăvârşită, şi ea se explică numai prin faptul că *autorul povestirii româneşti a trăit în mediul ardelean în care*

[1]) Legătură greşită.

[2]) V. *ibid.*, p. 27 şi urm. D-l Crăciun credea că Mihai « rezumase » pe Armean; *ibid.*, p. 34. Argumentele dela p. 35, nota 6, nu pot constitui o dovadă. Se dicta, cum apare şi dintr'unul din documentele recent publicate de d-l P. P. Panaitescu, de Domn în româneşte, iar secretarul redacta în altă limbă (de aici, în acel document podul « Deligiure » = dela Giurgiu, pe care nu l-a ştiut înţelege editorul).

[3]) Cf. şi studiul recent al d-lui Crăciun *Originea lui Mihai Viteazul*, în «Anuarul Institutului de istorie naţională », VI (1936).

www.dacoromanica.ro

se ivise și căpătase răspândire legenda cârciumăresei sau, cum zice d-l P. P. Panaitescu, « rachieriței », fabricante, dar și vânzătoare, de rachiu, la Piua-Petrei sau Târgul-de-Floci, — pe care, să nu uităm, pretinsul fiu al localității l-a ars în luptele sale cu Turcii.

Dar această necesitate a legăturilor strânse cu Ardealul ale autorului « Istoriilor » *ne aduce a cerceta cine a putut el să fie*, și *astfel revine controversa, Constantin Căpitanul—Radu Popescu, asupra autorului « Istoriilor »*.

II

Deschid cartea, pe care, la 25 August 1906, acum treizeci de ani, mi-o trimetea C. Giurescu, cu dedicația: « d-lui N. Iorga, din partea unuia dintre elevi și admiratori », *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene*.

Amintirile pe care le trezia această dedicație însăși, dorința de a nu împiedeca prin nimic desvoltarea unei cariere care se anunța așa de frumoasă și de fecundă, hotărîrea, pe care am păstrat-o o vieață întreagă, de a nu sta protivnic în fața foștilor miei elevi m'au făcut să nu apăr afirmația mea că « Istoriile Domnilor Țării-Românești » e opera lui Constantin Căpitanul Filipescu, a cărui biografie o reluasem în ediția mea dela 1902 *(Istoriile Domnilor Țării-Românești, cuprinzând istoria munteană dela început până la 1688, compilate și alcătuite de Constantin Căpitanul Filipescu)* și să nu combat atribuirea cronicii sau, mai bine, « istoriilor » de către Giurescu lui Radu Popescu, autorul unei cronici a lui Nicolae Mavrocordat. Neräspunzând decât doar, târziu, printr'o notă în reluarea *Istoriei literaturii românești*, le-a fost ușor cercetătorilor de mai târziu să considere chestia ca terminată în folosul lui Radu Popescu; ba chiar, acuma în urmă, într'un articol din *Epoca*, despre cartea d-lui Panaitescu *Mihai Viteazul*, să și critice aspru cine s'ar aluneca a mai vorbi de « căpitanul » definitiv înlăturat.

Lucrarea întinsă, foarte îngrijit făcută, a lui C. Giurescu, cuprinde întâiu argumentele contra posibilității ca un Constantin

www.dacoromanica.ro

Căpitanul, pe care Aron Densusianu îl arătase ca un Filipescu, să fie autorul povestirii.

Se înseamnă că în manuscriptul de bază se spune: « Ačastă carte s'au scris de Costandin Căpitanul; Mai 10, lt. 7269 ». De sigur că această însemnare, care e temeiul atribuției, cuprinde și greutatea ei. Ea ar prezinta pe Căpitan ca pe copist, dintr'o epocă târzie a secolului al XVIII-lea. Se poate observa însă că un copist nu se exprimă astfel, ci mult mai pe larg, vorbind de « izvodul » după care s'a luat, și că se putea foarte bine ca autorul acestui rând *să fi pus data când a scris el alături de cunoștința autorului lucrării*, așa cum astăzi ar nota cineva: « Poeziile lui Eminescu » și apoi data când și-a coborît însuși condeiul pe hârtie.

Nu se înlătură însă prin nimic realitatea lui Constantin Căpitanul Filipescu, urmărită de mine, pe baza Socotelilor Brașovului, în toate rosturile lui de *misionar în Ardeal* — și vom vedea ce consecință iese de acolo —, și în ctitoria lui dela Cândești lângă Buzău, care-l înfățișează, în fresca păstrată, ca un om de o oarecare vrâstă, pe la începutul Domniei Brâncoveanului, — lucru care, iarăși, nu e fără semnificație. Și nu se explică pentru ce se pomenește, fără nicio necesitate, în cronică Marica Filipescu, pe care azi o cunoaștem bine, și pentru ce apare, cu explicația înrudirii cu Grigore Băleanu, de a cărui căsătorie e vorba, însuși acest Constantin Căpitanul Filipescu, trimes la « Craiul Ardelean ».

I se părea lui C. Giurescu că nu s'ar putea ca o cronică împotriva Cantacuzinilor să fie scrisă de o rudă a lor. Și cu acest prilej, ca și atunci când un argument asămănător s'a adus pentru a dovedi că Mihai Viteazul nu poate fi feciorul lui Vodă Petrașcu, observ că în toate vremurile, la toate națiile, în mijlocul tuturor familiilor, au fost astfel de lupte. Dar mai ales voiu aminti că împotriva lui Șerban Cantacuzino s'a ridicat o astfel de dușmănie din partea fraților săi înșii, așa încât Constantin Stolnicul a fost învinuit că și-ar fi otrăvit fratele pentru că acesta pornise, în legăturile cu străinătatea, pe o linie greșită, care ar fi primejduit interesele țării. Nici socotelile făcute pentru nunta lui Grigore Băleanu — cineva poate face mici greșeli de cronologie și în prezentarea

www.dacoromanica.ro

lucrurilor pe care le știe mai bine —, nici cele, atât de ingenioase, cu privire la legăturile cu Moldova, pe care n'avem de unde să le știm în amănuntele lor, nu cuprind nimic doveditor. Iar un alt Constantin Căpitanul, descoperit de critic, nu se impune atenției subt acest raport. Căpitanul iscălit pe o petiție contra Cantacuzinilor poate fi, —în ciuda impresiei deosebite pe care aș fi avut-o cândva, —și Filipescu [1]). Iar faptul că în manuscris se cuprinde și o parte din cronica lui Ludescu cade în sarcina copistului dela 1761 și n'are a face cu autorul însuși al « cărții » pe care arată a-l desemna acea notă.

Indoieli însă pot să rămâie, și ele se impuneau și înainte de cercetarea aceasta de o admirabilă migală și de un rar talent de argumentare.

Dar C. Giurescu nu s'a mulțămit a prezinta îndoielile acestea, care au produs o așa de puternică impresie: dând biografia perfect reconstituită a lui Radu Popescu, cronicarul lui Nicolae Mavrocordat, el vede în acesta, căruia-i tăgăduește scrierea, pe care i-o atribuiam în *Cronicele muntene*, a unor interesante memorii dela începutul Domniei lui Brâncoveanu, autorul « Istoriilor ».

Pentru a face dovada, arată cum se înfățișează transmisiunea cronicii mavrocordătești a acestuia: singură, în legătură, ca un corp oficial, cerut de Domnie, cu cronica lui Ludescu și cu a lui Greceanu sau (ms. 537 al Academiei) [2]), în continuare cu aceste « Istorii » (se prezintă și legătura, până atunci inedită). *Sprijinindu-se pe acest din urmă fapt, el vede un raport firesc între aceste două lucrări, care se îmbină la anul* 1688 [3]). Pornind pe această cale, criticul caută să arăte că mențiunile personale din «Istorii», începând cu anul 1669, s'ar potrivi și cu vieața lui Radu Popescu, care s'ar fi născut pe la 1650 — dar povestea petrecerilor populare dela 1669 [4]) și-o putea aminti și un copil fraged.

[1]) V. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 32 și nota 4. Dar în *Istoria literaturii române*, ed. I-a, I, p. 171, eu nu spun ce mi se atribue.

[2]) Aceasta ar fi legătura lui Radu Popescu însuși; cea cu Greceanu ar fi datorită după moartea cronicarului lui Nicolae-Vodă, care a dat sarcina lui Radu Lupescu (v. *ibid.*, pp. 112—113). V. și catalogul Litzica al documentelor grecești ale Academiei, p. 106.

[3]) *Ibid.*, p. 97.

[4]) *Ibid.*, p. 98.

www.dacoromanica.ro

Apoi *C. Giurescu nu observă un lucru hotărîtor*: că «Istoriile», *oprindu-se înainte de 1688, sunt scrise de un om în vârstă*, care la descrierea luptei dela Varna, în 1444, pune vina înfrângerii creștinilor pe «sfetnicii tineri» ai regelui Ungariei și Poloniei Vladislav, de un om cu învățătură — vom reveni asupra acestui punct la analizarea cuprinsului sufletesc al lucrării —, pe când Radu Popescu, care moare, cum o admite și criticul, la 1729, și nu peste măsură de bătrân, căci cu trei ani înainte își scria letopisețul contemporan, și pe care C. Giurescu îl admite ca născut pe la 1650 [1]), — ceea ce am spus, e cu mult prea curând, amintirile despre pehlivanul dela 1669 fiind copilărești —, n'ar fi avut, fie și la treizeci și șapte de ani, nici vrâsta pentru a critica pe tineri, nici, cum se va vedea, cunoștințile, orizontul și maturitatea necesară pentru a scrie o operă de acest spirit și cu această concepție, nouă și îndrăzneață [2]).

Există însă și un alt, și decisiv, impediment. Iată care: autorul «Istoriilor» spune limpede că la Alba-Iulia, la Bălgrad, este un Mitropolit, deci unul de aceeași credință cu scriitorul, un ortodox. Dar îndată după 1688 Mitropolitul era un *episcop*, un episcop *unit*, și el ședea *în Făgăraș*. C. Giurescu admite o legătură neoficială între «Istorii» și Cronica Mavrocordatească, scrisă aproape jumătate de veac mai târziu. Atunci, cum *putea autorul ambelor lucrări să lase fără schimbare o aserțiune care nu mai corespundea, și într'un punct așa de esențial, cu situația de pe la 1720?* Tot așa cu Alba-Iulia «Scaun Ardealului», cu «prințepii» ardeleni. Adăugim și aceea că același Bălgrad apare ca «Scaun Ardealului» [3]) deci e înainte de cucerirea austriacă.

Dar criticul, care prezintă argumentele sale, nu în ordinea în care i s'au înfățișat, ci după orânduirea logică la care s'a oprit pe urmă, rezervă mai pe urmă dovada care i se pare cu neputință de răspins. Intr'o prefață care s'a păstrat în

[1]) Lucrurile de pe la 1620—1621 le știe «den bătrâni»; pp. 106—107.

[2]) Era logofăt de Vistierie, un fel de copist, și fiul Vistierului Hrizea nu putea să fie la douăzeci și cinci de ani (v. p. 98) atâta.

[3]) «Casele și bisearica cea mare au făcut-o în Beligrad, unde șade Mitropolitul acum»; p. 95.

www.dacoromanica.ro

manuscripte necercetate de mine, datorite unor copiști din secolul al XVIII-lea, prefață către Domnul fanariot ocrotitor, el spune că « a izvodit Istoriile Domnilor și a altora a Țării Românești până la fericita a doao Domnie a Măriei Tale », adăugind, ceea ce e și mai ispititor, că « a pus și ale altora fapte ce s'au întâmplat în părțile din prejurul nostru, câte am putut cuprinde, și din Evropa și den Asia », cum e, de fapt, și în « Istorii », al căror titlu se dă exact și deplin.

Dar a « izvodi », ca și « a lua izvod », n'are sensul precis, de a compune, iar adausul, așa de sărac — ceva din Orient și din Spania în Cronica Mavrocordatească, și într'o formă vulgară, cu totul inferioară adausului de istorie universală din « Istorii » — putea fi o continuare, și una rară, necompetentă, necompletă și trivială, a mențiunilor, de un caracter cu totul deosebit, cum se va arăta, din cronica mult anterioară care se prescrisese înainte de a ajunge la propria redactare.

Dar ceea ce arată că nu se poate admite Radu Popescu ca autor al « Istoriilor » e profunda deosebire, de concepție, de informație, de spirit, de stil între această așa de remarcabilă lucrare și ce a fost în stare să dea, cu un spirit simplu, ordinar, pătimaș, Radu Popescu.

Incă din *Istoria literaturii românești*, ed. I, p. 171, eu făceam această observație:

« Dar între Constantin Căpitanul și Radu Popescu e o deosebire. Cel dintâi păstrează o proporție în povestire, scrie o operă analistică, cu pretenție de istorie, fără să insiste din cale afară asupra acelor întâmplări la care avuse parte sau care-l puteau privi mai de aproape pe dânsul. E o cronică în adevăratul sens al cuvântului scrierea sa, pe când însemnările lui Popescu nu pot fi numite decât Memorii. Sunt mai multe icoane desfăcute din trecut, amintiri coborîte pe hârtie cu tot farmecul lor de lucruri văzute și trăite, și nu o prelucrare a acestor amintiri, amestecate cu informații luate din dreapta și în stânga.

Rareori găsim la Radu Popescu mențiuni ca: « zic cei ce au fost acolo » și alte trimiteri asemănătoare la experiența altora.

L-aș pune mai curând alături de Neculce, care totuși e mai mult istoric, e mai proporționat în povestirea sa și la nevoie recurge pentru timpuri pe care nu le-a apucat, la izvoade, iar pentru acele lucruri ce nu s'au petrecut în raza vederii sale la spusele acelor ce le-au fost martori. Ca și acesta, Radu Popescu are povestirea bogată, amănunțită a celui

www.dacoromanica.ro

chemat să povestească și ca și acesta el dă viață expunerii sale prin căldura, care-o însuflețește, prin elementul sentimental de ironie, de duioșie sau de milă ce se amestecă în scrisul său când vorbește de oameni pe cari i-a cunoscut și de împrejurări pentru care, când s'au petrecut, a simțit bucurie ori s'a întristat ».

Am spus [1]) că vechiul scriitor e un om de oarecare vrâstă, care, vorbind de lupta dela Varna, pierdută de creștini, învinuește «tinerețele» și «tineri sfetnicii lui» Vladislav. Boierii «tineri» sunt apoi acei cari aduc nenorocire lui Ștefăniță Moldoveanul. Și la orice alt Domn tânăr el va căuta să arăte că greșelile vin dela lipsa de experiență.

Dar am văzut și că Radu Popescu, născut pe la 1650 cel mai curând, era un tânăr la vremea când el ar fi redactat întâia cronică.

Scriitorul e însă și un « om foarte învățat la toată filosofia », cum scrie de nenorocitul Sultan Corcud, și-i pare rău că « la răi și la cumpliți nu trec filosofiile și învățăturile », ceea ce e o aluzie de sigur la apriga fire a lui Șerban-Vodă Cantacuzino. De aceea la Radu Mihnea lauda că: « au fost înțelept foarte, și învățat, grecește, latinește, turcește; carele la Padova au învățat . . . Fiind isteț la minte, s'au dus la Padova de au învățat carte den destul » [2]).

E un om preocupat de cauze. El vrea să știe de ce s'a coborît din Ardeal Radu Negru. Poate pentrucă, atunci începând întinderea Turcilor în Balcani, el și-a crezut de datorie să treacă munții spre a forma la Dunăre o avangardă creștină. Poate pentru o ceartă a acestui « Domn al Românilor » cu « Domnii celorlalte nații ». Nu se liniștește cu privire la așezarea Isabelei în Ardeal: vrea, neapărat, să știe de ce.

Pretutindeni caută mărturiile și vrea să aibă un sprijin « istoric » [3]). Se indignează de ce puțin am scris: « Ce fel de oameni au fost Rumânii noștri care niciun lucru deplin n'au

[1]) P. 23.
[2]) P. 107.
[3]) Și « un istoric leșăsc »; p. 80. « Un istoric Vlădică, anume Maftei dela Mira », p. 97.

www.dacoromanica.ro

scris ! ». Recurge și la « hrisoave »[1]). Părerile neîntemeiate se răsping cu critică. Nu admite pe Ștefan Mailat ca « Domnul Românilor », căci altul după « Radu Negru » « nu s'au auzit, nici s'au găsit scris ». Ar vrea să știe unde sunt « Rovinile » lui Mircea.

Se întrebuințează « hrisoave », ca acelea din care s'ar vedea că Radu Negru « se scrie samodrăjăț, adică singur stăpânitoriu ».

Ca « geografie » se arată ce cuprinde țara : « mănăstirea frumoasă și mare » din Câmpulung, « curțile domnești și bisearica, care și până astăzi este » — de aici și părerea că Alexandru-Vodă e Câmpulungean. A văzut și biserica dela Târșor. « Frumoasă » i pare și mănăstirea Dealului (« den Deal »), unde vede « mormântul carele și-l gătise el (Radu-Vodă), cioplit în piatră ». Mormântul, « precum să veade până în zioua de astăzi », care s'a spart prin trăsnet subt blestemul Sfântului Nifon. Cu câtă patimă laudă el mănăstirea dela Argeș, « care potrivă nu avea în toată lumea, mi se pare, în meșteșugul lucrurilor ce se văd, pe den afară de piatră cioplită preste tot, și cu flori săpate preste toate pietrele și toată biserica ; ce sânt atâtea sute de flori cât nu se află doao flori să se aseamene una cu alta. In scurte cuvinte, în lume nu se va afla alta ca aceasta : fericit cel ce au făcut-o, fericiți cei ce au lucrat-o ; vrednici sânt de laudă. Dentr'această zidire se cunoaște acest Neagoe-Vodă că au fost cu frica lui Dumnezeu, că nu și-au cruțat avuția, ci o au cheltuit întru slava lui Dumnezeu, făcând această mănăstire cu multă cheltuială ». Și, necrezând că a spus destul, revine : « Alta, se cunoaște că au fost și om înțelept și după lucrul mănăstirii, că toate câte au făcut acolo sânt cu bună rânduială : cine va merge să vază să va mira ». Acolo a găsit « icoane den Ţarigrad », cu chipul Mântuitorului și înțepătura Ovreiului. Până și fundațiile moldovenești ale lui Petru Rareș se crede dator să le înșire. Nu uită nici ctitoria lui Mihai Viteazul. La biserica Radu-Vodă din București se observă că e « mare, întemeiată cu zidiri ».

S'au relevat de mult la el mărturiile de istorie universală, care au un caracter serios și nobil : știri despre Bizanț (și despre

[1]) P. 96.

www.dacoromanica.ro

Imperiul latin), mai ales din Phrantzes, despre al cărui rost știe vorbi. Cum n'are ce spune despre Țara-Românească la începuturile ei, se înfundă în povestea lucrurilor bizantine.

Știri din izvoare ungurești îi vin pentru luarea Severinului de Unguri, pentru presupusa luptă a lui Mihăilă-Vodă cu aceștia, pentru încercările Sașilor de a scăpa de subt stăpânirea ungurească.

Uciderea lui Dan de Șișman, « voivodul Sârbilor », e luată dintr'un izvor slav. Tot de acolo arderea Ravaniței. Saloniculuí îi zice și « Solunul ». Și pomenirea luptei cu Turcii a lui « Hersi-ogli » (Herțeg-oglu) e din același izvor [1]).

E mândru de originea romană și afirmă hotărît că « moșii și strămoșii Românilor venise dela Roma, în zilele lui Traian împăratul Romei ». Față de Unguri nu se admite vasalitate: « pre dânsul (Radu Negru) să-l stăpânească cineva n'au fost ». Se răsping și pretențiile de superioritate ale principilor ardeleni, cari « nu sânt crai, ci Prințepi, adecă Domni, ca Rumânul, ca Moldoveanul ». Lupta dela Călugăreni e prezintată cu căldură, și el se bucură atunci când eroul « apără, fărâmă, robește ». Toate epitetele și exagerările din epopeea lui Stavrinos și le însușește bucuros. Moldova, unde spune însuși că a fost [2]), îi pare așa de legată cu țara sa, încât desbate chestia începuturilor ei, îndreptându-se la cronica moldovenească. Dar e un sentiment de ură care pe vremea lui Șerban Cantacuzino, în luptă cu Cantemir, era firesc; nu însă subt Nicolae Mavrocordat s'ar fi putut scrie că numele Moldovenilor, după a lor mărturie, « din câini se trage ». Dar crede că, pe vremea lui Mircea, Moldovenii și Muntenii s'au bătut cu Turcii, « unindu-se ». Pe Ștefan-cel-Mare, « carele era om viteaz și multe războaie au făcut », îl laudă, dar, dacă a biruit, « l-a slujit norocul » și față de Radul cel Frumos a fost « nemulțămitoriu binelui ce au avut »: dacă l-a putut izgoni pe acesta, e fiindcă a căzut asupră-i « fără veaste »; se bucură că din fiica Radului și-a făcut Doamnă, dar și pentru prada Moldovei

[1]) Dar Orhan e « iar înțelept și viteaz ». Vorbește și de cuceririle lui. Cronicarul știe turcește și explică pe *ildirim* ca fulger. La Domnia lui Țepeș, Turcii sunt « păgânii ». Dacă la Mihnea I-iu i se zice Sultanului « Impăratul » e că bucata întreagă e luată de aiurea.

[2]) P. 55.

www.dacoromanica.ro

de Radu, întors în Scaun. El zice mai departe « Ştefan-cel-Bun » dar aceasta e încă o dovadă despre sensul de « vechiu », « bătrân », ce-l are acest cuvânt. Oricum, asupra marilor lui biruinţi creştine nu se dau decât puţine rânduri. Închipuindu-şi că Ştefan, biruind pe Ţepeluş, « au stăpânit ţara pre multă vreme », o spune cu durere.

Ii trebue şi o biruinţă munteană şi el născoceşte aceea asupra lui Hadâm-Paşa », care « au pierit şi Paşa şi oastea lui »; e drept că-şi închipuie o reluare a Chiliei şi Cetăţii-Albe [1]) de Ştefan, care nu e nicăieri « cel Mare », titlu care şi la Moldoveni am spus că însemna tot: « cel vechiu ». Dacă Vlad Călugărul ajută pe Turci contra Moldoveanului, nicio mustrare, ci se observă numai că pentru aceasta « Ştefan-Vodă multă părere rea au avut pre Vlad-Vodă ». Când marele războinic moare, atâta-i e pomenirea celui care « a ţinut ţara cu sabia în 46 de ani »: « ca un om, au murit ». Dar deosebit menţionează când «'s'a petrecut » Maria « fata Radului-Vodă, den Ţara-Rumânească ». Dacă Ştefăniţă pradă la Munteni, e pentrucă Domnul de acolo « nu era gata de oaste », dar, când Doamna se uneşte cu conspiratorii contra lui, aceeaşi patimă locală izbucneşte: « Zău de treabă jupânească moldoveancă, să-şi omoare bărbatul! ». Căderea lui Petru Rareş e prezintată cu satisfacţie: « în deşărt i-au rămas socoteala ». Incercările de a scăpa de subt Turci după aceea sunt « nebunii ale Moldoveanilor, şi neaşăzări », şi osândirile la moarte de către Petru-Vodă sunt aprobate: « Dumnezeu plăteşte fieştecăruia după faptele lui » [2]). Cu dreptate e înfierat Ilie Rareş, care « să desmierda cu şi cu Turcoaice tinere », şi aceeaşi condamnare, cu amănunte, Turcii tineri, după Ureche, atinge pe fratele lui Ştefan. « Nebunii » sunt şi cele făcute de Moldoveni subt Alexandru Lăpuşneanu. Simpatia exclusivă pentru Munteni apare şi la povestea

[1]) Când spune că au fost întâi turceşti, e vorba de *reluarea* de către Turci, mai târziu, arătând pe larg condiţiile.

[2]) Dar şi: « adevărat au fost fecior lui Ştefan-Vodă cel bun, că la toate i-au sămănat, şi bunătăţi multe au făcut, şi războaie multe au bătut ». Şi la moarte: « Slăbind de bătrâneaţe şi de multe ostenele, de războaiele ce au făcut, den lumea aceasta s'au petrecut; pre carele toată ţara l-au plâns cu jale mare, pentrucă era părinte tuturor milostiv, şi păstor bun turmii sale ».

www.dacoromanica.ro

luptelor lui Ion-Vodă cel Cumplit cu Petru Șchiopul; răspinge « laudele » Moldovenilor cu privire la isprăvile Domnului lor.

E de o mare libertate de cuvânt față de Turci, strămoșul Sultanilor, calificat de « Otoman Turcul », fiind zugrăvit ca « fiara cea rea și cumplită »[1]), « ficleanul » care înlătură pe celelalte căpetenii. Numai coborîrea din Comneni li dă, « în oarece chip », un drept de stăpânire în Europa. Vorbește la Domnia lui Mircea și de « obrăznicia Turcilor ». El regretă că Sigismund al Ungariei n'a putut « scoate pe Turci din hotarăle creștinilor » și aceasta numai din a lor « rea chiverniseală ». Când e vorba de pretențiile la Domnie ale lui Mehemed-beiu, textul vechii cronici se modifică în sens național: « capuchehaelile . . . au dat de veaste boiarilor țărăi de acest lucru ce să face ca să să facă țărăi Domn turc. Deci, boiarii, auzind aceasta, s'au unit toț și s'au împăcat ». Dela Turci vin nenorocirile țării: « Care, iar, aseamene lor de va fi Domnul, iubitor de bani: rău, cumplit, să le dia den destul, acela poate domni și mult, iar carii vor să fie buni și fără lăcomie, Turcilor nu pot sluji »[2]).

Ii sunt urîți cronicarului Grecii. Vorbind de pretinsa trecere a Turcilor la 1444 cu vase grecești, el strigă: « Vezi minte la Greci », dându-li o învățătură postumă de ce aveau datoria să facă, dar « ei, precum au umblat, așa au și pățit mai pre urmă, că au pierdut și Împărăția ». Dar, simțitor, în cuvinte frumoase își arată durerea pentru peirea Bizanțului creștin: « Când ar ceti cineva pre Gheorghe Frenți istoricul, carele s'au și întâmplat la luarea Țarigradului, fiind și Logofăt Mare al Împărăției, și au și scris acestea pre amintire, mi se pare că nu ar fi fără lacrimi, socotind nevoia ce au venit cetății și cetățenilor acelora, unde vaiete și țipete, plânsuri, despărțiri unul de altul, și altele ca acestea ». Și, vorbind de patriarhul Nifon, el recunoaște că pe atunci « era Românii proști, atât Vlădicii, episcopii, cât și popii și toți ceilalți », ceea ce înseamnă la el mândrie pentru învățătura din vremea sa. Deși întrebuințează larg pe Stavrinos și pe Matei Mitropolitul

[1]) Legături personale cu Moldova și p. 149.
[2]) P. 106.

www.dacoromanica.ro

Mirelor, ambii Greci, povestitorul nu uită să pomenească, mai târziu, de « mândriia şi răotatea Grecilor », aduşi de Radu Mihnea, şi el e pentru cei ce « au făcut răzmiriţă şi turburare pentru răotatea Grecilor » [1]). Matei Basarab e prezintat ca un campion contra aceloraşi străini: « Am auzit pre bătrânii noştri mărturisind de aciasta, că ţara iubiia pre Domn, şi Domnul pre ţară; pentrucă era linişte în Domniia lui: nu să vedia, nici să auzia morţi sau prăzi, precum să făcia şi *să fac* la alţii, ci gândul Domnului aciasta era: să plătească ţara de datorie şi să să odihniască toţi pre la moşăile lor ».

Ajungând la Muscali, el arată de când « toţi stăpânii Moscului se numesc Impăraţi », însă are în vedere începuturile lui Petru-cel-Mare, şi ştie ce titlu şi-au dat, « Imperator » (« precum el se numeşte ») şi ce titlu li se dă (« dux Moscoviae »). E starea de lucruri de pe la 1690.

E şi o continuă notă mişcată la dânsul, ca atunci când vorbeşte de sărăcia şi milosteniile lui Iliaş Alexandru, Domnul Moldovei: « dar cei buni nu trăiesc mult cu norocire: den ce pricină, numai Dumnezeu ştie; iar noi oamenii nu putem da nicio socoteală ». La Radu Popescu nu se întâlneşte însă decât, şi cu ieşirile cele mai triviale, patima politică pornită spre clevetire şi distrugere.

E la mai vechiul cronicar şi un spirit laic. Vorbind de neisprava sinodului dela Florenţa, el aruncă o săgeată clerului mănăstiresc — să ne gândim că Radu Popescu a isprăvit ca Rafail călugărul! El scrie: « de acestea au făcut şi fac călugării ».

E o înţelegere şi o iubire pentru războaiele care nu se mai făceau supt Fanarioţi.

La Mihai Viteazul explicaţia tragediei e dată naţional: « De toate părţile munciia Ungurii în tot chipul, ca doar s'ar mântui, să nu le fie Crai un Rumân, precum le era » [2]). Basta e « un tălhariu », care lucrează din « pizmă », « văzând vitejăile lui Mihai-Vodă şi numele cel mare ce-l dobândise ». Şi, vulgar, el vede pe Mihai având pe « Turci, Moldoveni, Unguri . . . ca pre neşte măgari ». Ştie şi movila care aminteşte « ruşinea » lui Gabriel Báthory, bătut de Radu Şerban.

[1]) P. 101. Se poate să scrie aşa ocrotitul lui Nicolae Mavrocordat?
[2]) P. 95.

www.dacoromanica.ro

In ce privește Apusul, nu-i sunt neștiute luptele « Vinețenilor » cu Turcii, pe care le expune bine la începutul secolului al XV-lea. De altfel, acolo se învârte ca acasă la dânsul. Știe că Ioan al VII-lea Paleologul avea nevastă dela Lombardia. Soborul dela « Florența » îl interesează, și nu odată la el e vorba de Papa. Numele Caffei e dat ca la Latini, iar nu « Chefea » ca la Orientali. Când cetim: « iaste la Beciu un turn foarte iscusit, de pietri cioplite, și înalt foarte: îl numesc Sfetii Ștefan », vedem pe cineva care a fost acolo și a observat « alemul » din vârful turnului. E de relevat forma italiană « Poglia » pentru Apulia [1]). Știe și raporturile lui Radu Mihnea cu Veneția. Franța e « Țara Frâncească », așa cum se numea de demult (odată, și « Frânțozia »).

Dar nu e deloc străin de Răsăritul unde ne-a așezat soarta. Pare să fi fost și pe la Constantinopol de vreme ce, pentru Galipole, poate spune că acolo « este Marea îngustă, de trec lesne dela Răsărit la Apus și dela Apus la Răsărit » [2]). Moscheia Sultanului Ahmed, « mecet mare și foarte frumos . . ., la care au făcut împrejur 4 minareale, și 2 în mijloc », care « să veade și acum în Țarigrad, atâta iaste de mare cât Aghiia Sofia », a văzut-o el [3]). Știe ce e Uzbecul. Lupta pentru tron a tânărului Sultan Selim e prezintată în pagini de o rară bogăție și frumuseță, ca și ciocnirile aceluiași Selim cu Egiptenii, întrebuințându-se izvoare necunoscute, pretutindeni păzindu-se forma bună a numelor și a demnităților.

Aceste note se potrivesc însă cu epoca lui Constantin Stolnicul, de relații occidentale, de denumiri în Europa latină. Nimic în vieața, acum așa de bine cunoscută, a lui Radu Popescu, nimic în forma lui, de o inferioritate stilistică manifestă, nu îngăduie a-i atribui asemenea elemente de orizont.

III

Este însă și o inițiare adâncă în lucrurile din Ardeal. Scriitorul cunoaște Făgărașul [4]). A văzut la Sibiiu « ulicioara

[1]) P. 55. Dar alături, « Curfos », după grecește și « Anaplii » (Nauplia).
[2]) V. și: « mecetul carele l-au făcut el (Soliman), carele îl numesc Turcii Sulimanè » (p. 70).
[3]) *Ibid.*, p. 103.
[4]) « Cetatea Făgărașul precum să vede până astăzi. »

www.dacoromanica.ro

strâmtă și întunecată carea este de spre biserica cea mare săsească », și « turnul cel înalt », de unde a vestit Iacșici uciderea lui Mihnea-Vodă. Știe că acolo va fi fost cândva un « Domn al Ungurilor » și « un Domn al Sașilor ». Pe Hunyadi îi numește « Ianoș sau, cum zic alții, Iancul, Domnul Ardealului »; aiurea: « Huniadi Ianoș ». Rostul lui de « guvernatoriu Țării Ungurești » e exact arătat, dar se adaugă că a fost și « prințip Ardealului ». Moartea lui e deplânsă: « lăsând mare nume de multe vitejii ce făcuse cu Turcii și cu Nemții ». Până și când vorbește de Reforma bisericească, se dă lui Luther o formă ungurească: « Luter Marton ».

Aceeași grijă o are scriitorul și pentru fiul lui Iancu: « Huniadi Mateiaș », știindu-i și lupta pentru « coroană » cu Impăratul Frederic. La moartea lui în « Beciu » (Viena) trebuia să fie o minune: « zic că în zioa ce au murit Mateiaș Craiul . . ., toți leii ce avea la Buda s'au omorît unul pre altul ». Alături de dânsul, el pomenește pe ceilalți șefi ai maghiarimii, ale căror nume sunt bine redate, cu însăși pronunția ungurească: « Bator Iștvan » (mai apoi și « Batăr Criștov », « Batăr Jăcmon », « Chineș Pal », și cronicarul știe că lupta acestuia cu Turcii a fost « în câmpii ce le zic Chenier », Kenyérmezö). Dar nu iubește pe acești « Ardeleni din fire ficleni » [1]). Știe și că Essekul e « lesne trecătoare către Stiriia și către Carintiia și către Carneola ». Alba Regală îi e « Sechișfiervar », și alături găsim pe « Zereni », « Palfi », « Horvat Mihai » și « Beciș Iștfan », « Baștia Giurgiu », « Sechil Moisi », « Batăr Gabor ». Ca localități: « Șomliu », « Casa » « Pojun », « Ecet », Keresztes fiind « Cărăsteș » [2]). Dar pe Unguri nu-i iubește de loc.

Și la luptele lui Mihai Viteazul Ungurii sunt aceiași « ficliani ». Și prădăciunea lui Gabriel Báthory se înfierează, amintind și proverbul « când Ungurii cei răi ».

In toată această carte e un spirit pe care-l recunoaștem. Nu cel fanariot, îngust, pedant, ci acel spirit larg al Apusului:

[1]) Pp. 63—64.
[2]) P. 107.

www.dacoromanica.ro

care e reprezintat, cum o spuneam în câteva rânduri mai sus, *cu cea mai mare strălucire de omul care dă pecetea epocii dela 1670—80 înainte*: *Constantin Stolnicul Cantacuzino*. Cu gândul la acesta, povestitorul face, împotriva adevărului, pe Radu-Vodă Mihnea să învețe, nu numai la « Vinețiia », ci și la « Padova » acestuia, scrisă cu ortografia cunoscută [1]).

Din toate cele aduse până aici rezultă că autorul povestirii « istorice », critice, personale, cu întrebuințarea acelor izvoare de multe feluri pe care le recomandă Constantin Stolnicul, înfățișat, de altfel, fără nicio simpatie, în legătură și cu studiile « de spre Nemți și la Vinețiia » [2]), a fost, între altele, și un perfect cunoscător al Ardealului, pe care l-a străbătut în multe drumuri; mai mult chiar: cred că a stat acolo ani de pribegie, ceea ce, în ipoteza lui Constantin Căpitanul Filipescu, și fără aceasta purtat prin solii pe acolo, se explică foarte bine, în zilele de pătimire ale tatălui său Pană, rudă și aliat al Cantacuzinilor luptători din răsputeri pentru căpătarea Domniei.

In aceste atingeri cu lumea de peste munți, și cu Ungurii, a căror limbă părea că o stăpânește, el a întâlnit legenda reprodusă de Szamosközy, pe care o dă mai mult sau mai puțin exact, introducând și noțiuni care erau răspândite în țara lui însăși despre rostul Turcilor la noi. E posibil să fi împrumutat și ceva din povestea osândirii lui Mihai de Alexandru cel Rău și a scăpării lui minunate, deși o găsim și în Cronica oficială a Logofătului Teodosie Rudeanu, tradusă latinește de Walther. Intre vremea când scrie Szamosközy [3]) și călătoriile ardelene ale autorului *Istoriilor* nici nu se strecurase multă vreme.

* * *

Interesul acestei cercetări stă astfel într'aceea că, în loc să avem două izvoare, unul unguresc, altul românesc chiar, acesta din urmă nu mai reiese decât ca un ecou vag și încurcat al celui dintâiu.

[1]) Și cuvântul *ghiuluș*, *(gyülés)* ; p. 165.
[2]) P. 164. Și pribegia lui Grigore-Vodă Ghica acolo; p. 168.
[3]) V. Crăciun, *loc. cit.*, p. 12 și urm.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro